

УДК 655.3.066.11:[316.32:004](477)

Стан українського інформаційного простору як відображення позиції України в глобальному культурному дискурсі: реалії та перспективи

Інна КОСТИРЯ

д-р політ. н., проф.

Київський національний
університет культури і мистецтввул. Є. Коновальця, 36,
01133, Київ, Україна

prorectorknukim@gmail.com

ORCID ID 0000-0003-2654-8472

Марина ШЕВЧЕНКО

канд. культурології, доц.

Київський національний
університет культури і мистецтввул. Є. Коновальця, 36,
01133, Київ, Україна

ua.kiev.marina@gmail.com

ORCID ID 0000-0003-0960-513X

© Костиря І., Шевченко М., 2021

У сучасному глобалізованому суспільстві інформація є тим важливим чинником, який має суттєвий вплив на політичне, економічне, культурне становище держави. Стаття присвячена розгляду міри інтеграції основних сфер української культури до світового інформпростору. У дослідженні розкриваються питання ключових напрямів інтеграційних процесів від початків незалежності України до сьогодення й висвітлюється роль інформації в цих процесах. Визначено ключові об'єктивні та суб'єктивні чинники низького рівня інтегрованості української інформаційної продукції в глобальному інформпросторі. Серед яких виокремлено: вплив із боку російської масової культури; відсутність цілісної стратегії розвитку українського інформаційного простору; процеси вестернізації. У статті наголошується, що перебування України в складі Радянського Союзу залишило свій інформаційний відбиток у свідомості українців і українських політичних еліт. Проаналізовано ключові показники поширення культурного продукту України за кордоном. Досліджено становище основних сфер інформаційного виробництва в Україні та за кордоном. Стаття розкриває причини низького рівня популярності української видавничої продукції всередині та за межами національного ринку. Обґрунтовано необхідність актуалізації участі української культури в глобальному дискурсі в умовах масштабних глобалізаційних процесів. Доведено, що Україна виступає не суб'єктом, а об'єктом глобалізації, а національний продукт є малоінтегрованим до світового інформаційного простору. Отже, що українська культура, через її перехідний характер і фактичну відсутність державної підтримки, виступає відкритим полігоном для асиміляційних і культурних впливів з боку іноземних держав. На основі поданої інформації зроблено висновок про необхідність розробки цілісної парадигми культурної політики України.

Ключові слова: українське книговидання, наукознавство, глобалізація, культурна політика.

THE STATE OF UKRAINIAN INFORMATION SPACE AS A REFLECTION OF UKRAINE'S POSITION IN THE GLOBAL CULTURAL DISCOURSE: REALITIES AND PERSPECTIVES

Inna Kostyria

Doctor of Political Sciences, Professor
Kyiv National University of Culture and Arts
36, Ye. Konovaltsia St., Kyiv, Ukraine, 01133
prorectorknukim@gmail.com,
ORCID ID 0000-0003-2654-8472

Maryna Shevchenko

PhD in Cultural Studies, Associate Professor
Kyiv National University of Culture and Arts
36, Ye. Konovaltsia St., Kyiv, Ukraine, 01133
ua.kiev.marina@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-0960-513X

In today's globalized society, information is an important factor that has a significant impact on the political, economic, cultural situation of the state. The article is devoted to the integration degree of the main spheres of domestic culture into the world information space. The study reveals the issues of key areas integration processes from the beginning of Ukraine's independence to the present and highlights the role of information in these processes. The key objective and subjective factors of the low level of Ukrainian information products integration in the global information space are identified. Among them are Russian mass culture influence, a holistic strategy lacking for the domestic information space development, westernization processes. The article mentions (emphasizes) that Ukraine's membership in the Soviet Union has left its information imprint in the minds of Ukrainians and Ukrainian political elites. The key indicators of Ukraine's cultural product distribution abroad are analyzed. The position of the main spheres of information production in the domestic space and abroad is studied. The need to actualize Ukrainian culture participation in the global discourse in large-scale globalization processes is justified. It has been proved that Ukraine is not a subject but a globalization object, and the domestic product is poorly integrated into the world information space. It is concluded that domestic culture, due to its transitional nature and the real lack of state support, is an open ground for assimilation and cultural influences from foreign countries. Based on the provided information, a conclusion is made about the need to develop a holistic paradigm of Ukraine's cultural policy.

Keywords: Ukrainian book publishing, science, globalization, cultural policy.

Актуальність теми

Холодна війна як протиборство на світовій арені двох принципово різних моделей політичного та економічного розвитку підійшла до кінця ще наприкінці ХХ століття, але ідеологічна боротьба (щоправда, у значно м'якших, швидше конкурентних, аніж антагоністичних, формах) у глобальному масштабі все ще триває й виявляється у боротьбі ключових держав за поширення власної культури та традиційних цінностей (Горбатенко & Дубас, 2002). Саме міра розповсюдженості культурного продукту певної країни в планетарному масштабі чи не найкраще характеризує її реальне положення в глобальній політичній системі, а в певному розрізі й детермінує його. Зважаючи на це, вкрай важливим сьогодні стає усвідомлення реального місця української культури на світовому ринку та вироблення стратегій збільшення її питомої ваги (Горбатенко & Дубас, 2002; Дубас, 1998).

Саме тому *метою* нашої статті став комплексний аналіз позицій інформаційного поля України в сучасному культурному дискурсі на базі розгляду низки ключових для будь-якої держави сфер інформаційного виробництва — літератури, науки, друкарства.

Стан розробки проблеми

Зважаючи на синтетичний характер розглядуваної проблематики, під час проведення дослідження ми спиралися на праці вчених із різних галузей знань: видавничої справи — Я. Ісаєвича (2002), М. Тимошика (2002), Л. Чупрія (2012); наукознавства — І. Єгорова (2011), І. Мриглода та О. Мриглода (2007); теорії інформатизації — В. Горбатенко та О. Дубас (2002), О. Дубас (1998). Методологічну основу дослідження склали теоретичні побудови С. Жижєка, Е. Тофлера, С. Хантінгтона, а також окремі постулати марксистської та постмодерністської суспільствознавчої парадигми.

Виклад основного матеріалу

Після розпаду Радянського Союзу економіка України порівняно швидко інтегрувалася у світовий ринок (остаточно цей процес завершився зі вступом її до Світової Організації Торгівлі у 2008 році) і, зайнявши на ньому власну нішу — переважно матеріаломістких виробництв із низькою доданою вартістю — стала невід'ємною частиною глобального економічного процесу. Щодо культурного складника державного розвитку, він і досі перебуває на початковому етапі, має серйозні проблеми із визнанням навіть на внутрішньому інформаційному ринку і вже тим паче мало відомий за межами країни. Це є результатом дії низки чинників як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру — серед них можна виокремити й перебування у сфері впливу Росії, що традиційно сприймає Україну як частину власного культурного ареалу; і відсутність цілісної стратегії розвитку національного інформаційного простору; і традиційно незначний інте-

рес українських громадян до власного мистецтва; і, врешті-решт, потужний вплив вестернізованої масової культури (Дубас, 1998). Втім, всупереч усьому вищесказаному, за роки незалежності українська культура спромоглася досягти низки вагомих здобутків, які гідно представили її на світовій арені.

У царині книгодрукування широковідомими за межами країни стало видання І. Малковича «А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га», що прославилося завдяки низці проектів із видання творів українських і зарубіжних дитячих письменників. Чи не найвідомішим із них є «Снігова королева» Г. Х. Андерсена в оформленні українського ілюстратора Владислава Єрка. Книга здобула низку міжнародних нагород (зокрема і гран-прі Московського книжкового ярмарку) і витримала низку перевидань, зокрема і англійською мовою. Іншим безсумнівним здобутком видавництва стало встановлення офіційних відносин із низкою зарубіжних книжкових домів, завдяки чому, наприклад, стало можливим видання українською популярної серії книжок про Гаррі Поттера (Регідалко, 2002). Популяризують наші книги за кордоном видавництва «Світ» та «UAPublishing», які належать представникам діаспорних громад і присвячують увагу як публікації книг українською, так і перекладацькій діяльності.

З іншого боку, триває проникнення в Україну закордонних друкованих ЗМІ зі світовим ім'ям. Розпочато випуск українських варіантів кількох всесвітньовідомих журналів — з березня 2012 до січня 2015 року публікувалася українська версія американського «Esquire», з квітня 2013 до 2014 року виходила українськомовна версія всесвітньовідомого «National Geographic»; вагоме місце серед палітри аналітично-експертних видань України зайняв український варіант «Forbes», який публікується українською з березня 2011 року.

Проте, подібні до вищезазначених випадки є досить рідкісними і виникають не завдяки, а, швидше, всупереч державній політиці в царині книгодрукування. Справа в тому, що в нашій державі не лише відсутня національна програма розвитку друкарства із забезпеченням системи грантів для іноземних перекладачів та видавців українських авторів (як це практикується, наприклад, у Франції), а і створені вкрай несприятливі умови для друку книжок всередині країни. Так Україна донедавна входила до числа держав із найвищою ставкою податку на випуск друкованої продукції — він складав 20 відсотків (Тимошик, 2002). Щодо сьогоднішньої влади, то її дії в даній сфері, незважаючи на численні заяви про наміри підтримати національного видавця, є досить суперечливими — так у червні 2011 року був прийнятий за основу законопроект «Про національний культурний продукт», який спричинив різку критику з боку видавців та деяких експертів, адже передбачав кілька вкрай суперечливих положень.

Передбачалася трирівнева сертифікація видань — на базову, середню та вищу категорії. Водночас, за словами президента ГО «Форум видавців» Олеси Коваль, чим вищого гатунку книгу хоче створити видавець, тим у нижчу категорію вона потрапляє й тим менше пільг отримує («Книговидання в Україні», 2011). Результати такої контраверсійної політики передбачувано виявляються вкрай плачевними — станом на 2019 рік на одного українця припадало 0,5 виданих книг. Для порівняння, у сусідній Польщі цей показник складає 2,45; у Чехії та Словаччині — 3; а в Туреччині — 5 книг на душу населення, виданих незалежними видавцями (Мамонова, 2020).

Подібною є ситуація і з виданням за кордоном українських авторів. Загалом національна література досі залишається маловідомою за межами нашої держави (ймовірно це пов'язано з тим фактом, що вона залишається маловідомою і *всередині* держави). Виняток становлять деякі письменники, котрі стали відомими завдяки власному ентузіазму та ініціативі з боку перекладачів (переважно українців, або громадян інших країн українського походження). Так Юрій Андрухович завоював титул одного із найвидатніших європейських постмодерністів, твори якого перекладаються німецькою, польською, італійською, чеською та іншими мовами. Деякі критики порівнюють його творчий доробок до спадку Умберто Еко. Популярність Оксани Забужко теж переважно поширюється на ареал Центральної і Східної Європи, а її творчість здебільшого розглядається в контексті постмодерного чи феміністичного дискурсу. Відомість також здобули поетичні та прозові твори Сергія Жадана. Частково це пояснюється перекладацькою діяльністю самого автора, але, безумовно, не можна переоцінити і значення його самобутнього таланту, що був відзначений низкою нагород та яскраво відображає пострадянську кризу ідентичності. До числа українських письменників, твори яких успішно видаються за кордоном, належать Андрій Курков, Тимофій Гаврилів, Олег Ладиженський та Дмитро Громов (пишуть під колективним псевдонімом Г.Л. Олді), Юрій Іздрик, Степан Процюк, Ірен Роздобудько, Юрій Винничук та багато інших.

По інший бік кордону українські літературні традиції продовжують представники української діаспори, а також їхні нащадки. Українське коріння має всесвітньовідомий Чак Поланік (ім'я при народженні — Чарльз Майкл Палагнюк), автор культового «Бійцівського клубу», чий брат проживає в Україні. А книга англійки українського походження Марини Левицької «Коротка історія тракторів українською», де в гумористичній формі переповідається терниста історія українського селянства в ХХ столітті здобула низку престижних премій у Сполученому Королівстві (Bollinger Everyman Wodehouse Prize та Wavertone Good Reed Award 2005) і витримала кілька перевидань (Десятерик, 2011).

Не вельми відрізняється від становища інших галузей положення української науки. За ключовими наукометричними показниками вона досі залишається маловідомою для світової наукової спільноти. Хоча, вже довгий час (фактично, увесь період незалежності) спостерігається стійка тенденція до збільшення числа престижних наукових видань України, котрі є авторитетними в науковому світі. Так, якщо в 1990 році до міжнародного рейтингу наукових періодичних видань Thompson Scientific Master Journal List, що створюється компанією Thompson Scientific на основі комплексного моніторингу у сфері науки і є найвпливовішим компендіумом у цій царині входило 13 українських видань, то в 1999 — 8, а у 2021 — уже 138 (І. Мриггод & О. Мриггод, 2007, с. 13). Одним із найнижчих серед розвинутих країн залишається український показник середньорічної кількості опублікованих наукових робіт на 1 мільйон населення — 91,2. Це менше, ніж у Болгарії, Румунії, Росії чи Польщі, не кажучи вже про вражаюче відставання від лідерів цього списку — Ізраїлю (близько 1919,3) та Фінляндії (1638,4). Вкрай низькими залишаються також український загальний індекс цитувань та імпаکت-фактор (І. Мриггод & О. Мриггод, 2007, с. 8–9).

Висновки

Отже, узагальнюючи всі вищевказані дані, варто зазначити, що проникнення інформаційного простору України у світову інфосферу є спорадичним та здійснюється всупереч ситуативній та контраверсійній політиці держави в цій царині. Більшість галузей нашої культури не задовольняють навіть інформаційних потреб населення держави. Випадки виходу українського культурного проекту на зовнішній ринок (переважно, країн-сусідів) є досить нечастими. А поширення мистецьких та інформаційних продуктів, створених в Україні, в регіональному масштабі взагалі є винятком та результатом ініціативних дій окремих ентузіастів по обидва боки кордону. Про випадки глобального впливу української культури поки що вести мову не доводиться.

До того ж, навіть поодинокі приклади інтересу до творчості українських митців і вчених глобальної спільноти пояснюються політичними або соціоекономічними мотивами: поширення книжок сучасних українських письменників напряму пов'язане з намаганнями послабити позиції Росії у впливі на культуру Східної Європи. Крім того, культурний продукт України поширюється в Європі лише тією мірою, якою він збігається з пануючою неоліберальною ідеологією (або сприймається як такий) (Горбатенко & Дубас, 2002).

Отже, участь української культури в глобальному дискурсі відбувається лише на засадах глобалізаційних процесів. До того ж, Україна виступає не суб'єктом, а об'єктом глобалізації. Національний продукт мало інтегрується до світового інформаційного простору, натомість

українська культура, через її перехідний характер, фактичну відсутність державної підтримки та девіантність (у дюркгаймівському розумінні) пануючих реалій, є відкритим полігоном для асиміляційних і культургенерських впливів іноземних держав.

На світовому ринку, рівень конкурентності якого продовжує зростати, представники України виступають розрізненими, відокремленими, без цілісної уяви про те, якими є пропаговані ними цінності. Тому вони не можуть протиставити нічого світовій ліберальній доктрині, котра, за оцінками деяких експертів, входить у фазу радикальної трансформації, або й розпаду. Саме тому наразі наша держава та її культура не може претендувати на вагоме місце на світовій політичній арені. Але ж становище не завжди було таким! В окремі періоди власного розвитку українська культура відіграла вагомую роль у масштабі не тільки Східної Європи, а й усього православного світу. І мова йде не лише про добу Київської Русі. За словами Я. Ісаєвича (2002) у XVII столітті саме українська книжна культура та література стала тим містком, за посередництвом якого реформаторські здобутки культури Західної Європи імплементавались у культуру Московії, Валахії, Трансильванії та навіть Румунії. Україна була сполучним елементом між модерною культурою Заходу, яка лише починала зароджуватися, та традиціоналізмом Сходу, котрий досягав розуміння необхідності пристосування до змінних умов.

Можливо й сучасна українська культура має виконувати подібну функцію? Безсумнівним залишається лише факт необхідності створення цілісної уяви про позицію України в глобальному дискурсі культур.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

Горбатенко, В. П., & Дубас, О. П. (2002). Політичні аспекти інформатизації суспільства. *Політологічний вісник*, 10, 195–201.

Десятерик, Д. (2011, 21 жовтня). Марина Левицька: Мої книжки більше глузують з британців, аніж з українців. *День*, с. 30.

Дубас, А. (1998). Информационное общество. В А. В. Миронова & П. А. Цыганкова (ред.), *Зарубежная политология: Словарь-справочник* (с. 92–93). Социально-политический журнал, Независимый открытый университет.

Єгоров, І. Ю. (2011). Академічна наука в Україні: аналіз деяких статистичних характеристик. В *Стан та перспективи розвитку науки*, матеріали Круглого стола. Взято 30 вересня, 2020 року з http://www.nas.gov.ua/knk/pages/krstil/z290304/egorov_d.doc

Ісаєвич, Я. Д. (2002). *Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми*. Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України.

Книговидання в Україні можуть поставити на коліна. (2011, 21 липня). Львівський портал. <https://portal.lviv.ua/news/2011/07/21/153600>

- Мамонова, Г. (2020, 31 березня). *До 2025 року зросте кількість українців, які читають щодня: дослідження Інституту книги та МКІП*. Суспільне. <https://www.google.com/amp/s/suspilne.media/amp/118373-do-2025-roku-zroste-kilkist-ukrainciv-aki-citaut-sodna-doslidzenna-institutu-knigi-ta-mkip/>
- Мриглод, І., & Мриглод, О. (2007). Наука України у світовому інформаційному просторі. *Вісник Національної академії наук України*, 10, 3–18.
- Регідалко, Н. (2002). А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА: «Поки будуть читати книжки вашого видавництва — доти й буде Україна». *Вісник Книжкової палати*, 7, 7–9.
- Тимошик, М. С. (2002). *Видавнича справа в Україні на сучасному етапі: тенденції*. Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
- Чупрій, Л. (2012). Розвиток українського книговидання в контексті реалізації гуманітарної політики держави. *Стратегічні пріоритети*, 1(22), 142–147.

REFERENCES

- Chuprii, L. (2012). Rozvytok ukraïnskoho knyhovydannia v konteksti realizatsii humanitarnoi polityky derzhavy [Development of Ukrainian Book Publishing in the Context of Realization of the Humanitarian Policy of the State]. *Strategic Priorities*, 1(22), 142–147 [in Ukrainian].
- Desiateryk, D. (2011, October 21). Maryna Levytska: Moi knyzhky bilshе hluzuiut z brytantsiv, anizh z ukraïntsiv [Maryna Levytska: My Books Make Fun of the British more than the Ukrainians]. *Den*, p. 30 [in Ukrainian].
- Dubas, A. (1998). Informatsionnoe obshchestvo [Information society]. In A. V. Mironova & P. A. Tsygankova (Ed.), *Zarubezhnaya politologiya: Slovar'-spravochnik* [Foreign Political Science: Dictionary-Reference] (pp. 92–93). *Sotsial'no-politicheskii zhurnal, Nezavisimyi otkrytiy universitet* [in Russian].
- Horbatenko, V. P., & Dubas, O. P. (2002). Politychni aspekty informatyzatsii suspilstva [Political Aspects of Informatization of Society]. *Politology Bulletin*, 10, 195–201 [in Ukrainian].
- Isaievych, Ya. D. (2002). *Ukrainske knyhovydannia: vytoky, rozvytok, problemy* [Ukrainian Book Publishing, its Origins, History and Current Problems]. I. Krypiakevych Institute of Ukraine Studies [in Ukrainian].
- Knyhovydannia v Ukraini mozhut postavyty na kolina* [Book Publishing in Ukraine Can be Brought to its Knees]. (2011, July 21). Lvivskyi portal. <https://portal.lviv.ua/news/2011/07/21/153600> [in Ukrainian].
- Mamonova, H. (2020, March 31). *Do 2025 roku zroste kilkist ukraïntsiv, yaki chytaiut shchodnia: doslidzhennia Instytutu knyhy ta MKIP* [By 2025, the Number of Ukrainians who Read Every Day will Increase: a Study by the Book Institute and the ICIP]. Suspilne. <https://www.google.com/amp/s/suspilne.media/amp/118373-do-2025-roku-zroste-kilkist-ukrainciv-aki-citaut-sodna-doslidzenna-institutu-knigi-ta-mkip/> [in Ukrainian].
- Mryhlod, I., & Mryhlod, O. (2007). Nauka Ukrainy u svitovomu informatsiinomu prostori [Ukrainian Science in the World Information Space]. *Visnyk of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 10, 3–18 [in Ukrainian].
- Rehidalko, N. (2002). А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА: «Poky budut chytaty knyzhky vashoho vydavnytstva — doty y bude Ukraina» [А-BA-BA-BA-BA-BA-BA-BA: «As Long as the Books of your Publishing House are Read, so Long will Ukraine be»]. *Bulletin of the Book Chamber*, 7, 7–9 [in Ukrainian].

Tymoshyk, M. S. (2002). *Vydavnycha sprava v Ukraini na suchasnomu etapi: tendentsii* [Publishing in Ukraine at the Present Stage: Trends]. Taras Shevchenko National University of Kyiv [in Ukrainian].

Yehorov, I. Yu. (2011). Akademichna nauka v Ukraini: analiz deiakykh statystychnykh kharakterystyk [Academic Science in Ukraine: Analysis of Some Statistical Characteristics]. In *Stan ta perspektyvy rozvytku nauky* [The State and Prospects of Science], Proceedings of the Round Table. Retrieved September 30, 2020, from http://www.nas.gov.ua/knk/pages/krstil/z290304/egorov_d.doc [in Ukrainian].